

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 4. 2020. Issue 2.

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem **782**.

MJSS

МОНТЕНЕГРИН ЈОУРНАЛ ФОР СОЦИАЛ СЦИЕНСЕС

Volume 4. 2020. Issue 2. Podgorica, December 2020.

Publishing this issue of MJSS was supported by the Ministry of Science of
Montenegro

Editor in Chief: Adnan Prekić

Editors: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 200 copies

Volume 4. 2020. Issue 2. Podgorica, December 2020.

CONTENTS:

THE OLDEST STATES FORMATION ON THE TERRITORY OF MONTENEGRO
Zivko ANDRIJASEVIC p. 115

CARTOGRAPHY IN HISTORY – HISTORY IN CARTOGRAPHY
Goran BAROVIC, Nenad PEROSEVIC p. 139

CELEBRATION OF 400 YEARS FROM THE ESTABLISHMENT OF
CETINJE PRINTING HOUSE IN 1893
Jovan MUHADINOVIC p. 151

GEOPOLITICS AND MIDDLE EAST: THE WORLD IN CHAOS
Mira SOROVIC p. 163

REVIEWS:

BATTLE OF WARSAW 1920.
Mateusz MORAWIECKI p. 181

COMPLETE SYNTHESIS OF THE CULTURAL HERITAGE OF MONTENEGRO
– Presentation of the book: Cultural Heritage of Montenegro
Nenad PEROSEVIC p. 187

TO KILL A SULTAN – Presentation of the book: To Kill a Sultan – A
Transnational History of the Attempt on Abdülhamid II
Amer MASLO p. 191

ANTI-CONTRIBUTION TO MONTENEGRIN SCIENCE – Presentation of
the book: Montenegrin Language and Nationalism
Novica VUJOVIC p. 199

MONUMENT IN TIME – Presentation of the book: Portents of Freedom –
monuments of People's Liberation War in the Pljevlja region
Amel DURUTLIC p. 211

IN MEMORIAM – Professor MIOMIR DAŠIĆ, PhD (1930–2020)
Marijan PREMOVIC p. 215

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS p. 221

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 200 primjeraka

Volume 4. 2020. Issue 2. Podgorica, Decembar 2020.

SADRŽAJ:

FORMIRANJE NAJSTARIJIH DRŽAVA NA PROSTORU CRNE GORE
Živko ANDRIJAŠEVIĆ str. 115.

KARTOGRAFIJA U ISTORIJI – ISTORIJA U KARTOGRAFIJI
Goran BAROVIĆ, Nenad PEROŠEVIĆ str. 139.

PROSLAVA 400 GODINA ŠTAMPARIJE NA CETINJU 1893. GODINE
Jovan MUHADINović str. 151.

GEOPOLITIKA I BLISKI ISTOK: SVIJET U HAOSU
Mira ŠORović str. 163.

PRIKAZI I OSVRTI:

VARŠAVSKA BITKA 1920.
Mateusz MORAWIECKI str. 181.

CJELOVITA SINTEZA KULTURNOG NASLJEĐA CRNE GORE
– Prikaz knjige: Kulturno nasljeđe Crne Gore
Nenad PEROŠEVIĆ str. 187.

UBITI SULTANA – Prikaz knjige: To Kill a Sultan – A Transnational History
of the Attempt on Abdülhamid II
Amer MASLO str. 191.

CRNOGORSKOJ NAUCI ANTIDOPRINOS – Prikaz knjige: Crnogorski
jezik i nacionalizam
Novica VUJOVIĆ str. 199.

SPOMENIK VREMENU – Prikaz knjige: Znamenja slobode – spomenici
NOR-a u pljevaljskom kraju
Amel DURUTLIĆ str. 211.

IN MEMORIAM – PROF. DR MIOMIR DAŠIĆ (1930–2020)
Marijan PREMOVIĆ str. 215.

UPUTSTVA ZA AUTORE str. 223.

Original scientific article

FORMIRANJE NAJSTARIJIH DRŽAVA NA PROSTORU CRNE GORE

Zivko ANDRIJASEVIC¹

University of Montenegro – History department, Montenegro

Danila Bojovica bb, Niksic, Montenegro

email: ziman@t-com.me

ABSTRACT

The work explains the process of establishing the oldest state communities on the territory of the current Montenegro. It indicates on historical circumstances of establishing the first Illyrian state that had covered the current territory of Montenegro, with a special focus on Illyrian tribal communities and the manner of their military and social organization. It explains historical circumstances for dissolution of Illyrian state and establishment of Roman Empire rule, as well as later establishment of the first Slavic principalities and their political and military conflicts with Byzantium Empire.

KEY WORDS:

Montenegro; Illyrians; Roman Empire; Slavs; Byzantium Empire; Duklja; Vojslavljevići;

¹ Prof. Dr Živko Andrijašević (Bar, 1967), full professor at the Department of History of the University of Montenegro. Its narrower scientific research area is the political and social history of Montenegro of the 19th and 20th centuries and the history of ideas.

SAŽETAK

U radu se objašnjava proces formiranja najstarijih državnih zajednica na prostoru savremene Crne Gore. Ukazuje se na istorijske okolnosti formiranja prve ilirske države koja je obuhvatala i prostor savremene Crne Gore, sa posebnim fokusom na ilirske plemenske zajednice i način njihove vojne i društvene organizacije. U članku se objašnjavaju istorijske okolnosti raspada ilirske države i uspostavljanje vlasti Rimskog carstva, kao i kasnije formiranje prvih slovenskih kneževina i njihove političke i vojne sukobe sa Vizantijskim carstvom.

KLJUČNE RIJEČI:

Crna Gora; Iliri; Rimsko carstvo; Sloveni; Vizantijsko carstvo; Duklja; Vojislavljevići;

Prostor današnje države Crne Gore bio je naseljen prije 180.000 godina, a najstarije stanovništvo čija se etnička posebnost može utvrditi bili su Iliri. Njihov etnikum nesporno je definisan i dokazan u gvozdenom dobu (M. Garašanin: 1988). Izvori iz ranog gvozdenog doba (1000–500. godine p. n. e.) ukazuju da je ilirsko stanovništvo na prostoru Balkana, pa time i Crne Gore, imalo formiranu plemensku zajednicu, koja je imala starješinski sloj i vojničku organizaciju. Na prostoru današnje Crne Gore živjelo je šest ilirskih plemena: Ardijeji, Enhelejci, Labeati, Dokleati, Pirusti, Autarijati. Ardijeji su naseljavali prostor od Risna do doline Neretve, što znači da je njihov najveći dio živio izvan teritorije današnje Crne Gore. Oblast na kojoj su živjeli Enhelejci počinjala je od Boke Kotorske i prostirala se do Drača. U kontinentalnom dijelu današnje Crne Gore živjeli su Labeati, i to sjeverno i istočno od Skadarskog jezera, odnosno, od Meduna do Skadra. Zapadno od Labeata živjelo je pleme Dokleati, čije je središte bilo oko Podgorice, a oblast naseljavanja prostirala se dolinom Zete do današnjeg Nikšića ili možda još zapadnije, do planine Njegoš. Između Podgorice i Meduna bila je granica između njih i Labeata. Na sjeveru današnje Crne Gore živjelo je ilirsko pleme Pirusti, koji su uglavnom naseljavali prostor oko Pljevalja, dok su oko Lima i Tare živjeli Autarijati.

Iliri su stvorili i prvu državnu organizaciju na prostoru Crne Gore, o kojoj postoje istorijski izvori. Bila je to država, koja je nastala spajanjem ilirskih plemena koja su naseljavala prostor od Neretve do Epira, ali ona nije i ostala savez plemena, niti je vlast u njoj imao isključivo starješinski plemenski sloj. Prva ilirska država, kako objašnjava M. Garašanin, prevazišla je nivo plemenskog saveza, funkcionišući kao nadplemenska organizacija, iako nikada nije dostigla formu organizacije koja odgovara helenskim kraljevstvima (M. Garašanin:1974). Na čelu države bio je kralj, a njena prva poznata prijestolnica bio je Skadar.

Pouzdana istorijska svjedočanstva ukazuju na postojanje ilirske državne organizacije još sredinom IV vijeka p. n. e. Ilirska država je prije 359. godine p. n. e. ratovala protiv makedonske države, uspjevši da je vojnički porazi i primora na plaćanje danka. Da je ilirska država u ovom pohodu raspolagala velikom vojnom snagom, ukazuje podatak da je u sukobu sa Ilirima poginulo 4.000 Makedonaca. Nasljednik poraženog makedonskog vladara krenuo je zatim u pohod na ilirsku državu, sa vojskom od 10.000 pješaka, kojoj se suprotstavio gotovo isti broj ilirskih vojnika. Makedonski kralj Filip uspio je da ostvari pobjedu, pa je prekinuto dugogodišnje ratovanje oko teritorija na prostoru današnje Albanije i Sjeverne Makedonije, na koje su obje

države pretendovale. Tada je uspostavljena stabilna granica između ilirske i makedonske države, koja je išla pravcem od Ohridskog jezera do Šar-planine. Nešto kasnije, 344. godine p. n. e. makedonski kralj Filip ponovo je napao državu Ilira i primorao je da prizna njegovu vrhovnu vlast (F. Papazoglu: 1988). U vrijeme kada dolazi do ovih sukoba, Makedonija je jedna od najmoćnijih država na Balkanu. Činjenica da je ilirska država mogla da se uspješno vojnički sukobljava sa njom, da povremeno ostvaruje ratne uspjehe i vodi diplomatske pregovore oko granica, ukazuje ne samo na njenu moć već i na postojanost i uređenost ilirske državne organizacije.

U III vijeku p. n. e. Ilirska kraljevina obuhvata prostor od Neretve do Epira. Granica ilirske države počinjala je od ušća Neretve do Veleža, a od Veleža pravom linijom do Prokletija. Zatim prema Šar-planini, a od Šar-planine gotovo pravom linijom između Ohridskog i Prespanskog jezera prema planini Gramos. Od Gramosa granica je išla pravcem do tačke koja je nešto južnije od Valonskog zaliva. Tako je i čitavo Primorje od Ploča do Valone bilo dio ilirske kraljevine, a jedno vrijeme u njenom sastavu su bila ostrva Hvar i Vis. Na sjeverozapadnim granicama ilirske kraljevine, sa druge strane Neretve, nalazile su se grčke kolonije, a na sjevernim, od Hajle i Mokre planine do Šar-planine, ilirska država se graničila sa Dardanijom. Od planine Babune do planine Gramos u Epiru, Ilirska kraljevina se graničila sa makedonskom kraljevinom, dok je od Gramosa, linijom između Amentija i Antigone, do planine Maje Čukes i jadranske obale, išla granica između ilirske i epirske države.

Ilirska država, kako primjećuje F. Papazoglu, bila je sastavljena od plemenskih zajednica i gradova. I plemenske zajednice i gradovi imali su svoje organe vlasti, ali su svi oni podliježali autoritetu i vlasti vrhovnog vladara. Na čelu ilirske države bio je kralj. Činjenica da je na čelu države bio kralj, ukazuje da je kraljevskoj vlasti morao prethoditi dugotrajni proces formiranja plemenske aristokratije i proces objedinjavanja i podržavljenja plemena, bez čega nema apsolutne vlasti. Zato je Ilirska kraljevina nastajala u procesu objedinjavanja plemenskih saveza, koji su u svom unutrašnjem životu imali izvjesna obilježja državne organizacije. Jedan od takvih saveza bio je i skup plemenskih zajednica koje su formirane na prostoru Crne Gore, a na čijem su čelu bile starješine Ardijeja, nesumnjivo najmoćnijeg ilirskog plemena, koje je naseljavalo prostor od Neretve do Boke Kotorske, kao i oblasti istočno od njih. Starješine Ardijeja bile su na čelu saveza kome su pripadala i druga ilirska plemena sa prostora Crne Gore. Objedinjavanjem sa drugim plemenskim savezima stvorena je velika ilirska država na čijem je čelu bio kralj.

U ilirskoj državi kraljevski položaj bio je nasljedan po muškoj liniji, s tim što se moglo desiti da, u slučaju kraljeve smrti, državom vlada njegova žena, kao namjesnik maloljetnom sinu. Ova nam činjenica ukazuje da je u ilirskoj državi postojala dinastička vlast. Kralj je bio vrhovni vojni zapovjednik, koji je povremeno i lično predvodio vojsku u pohodima. On je, takođe, bio i jedini zastupnik države u međunarodnim poslovima, poput potpisivanja ugovora, pregovora o miru, utvrđivanju granica, isplati ratne štete... Centralnu vlast u ilirskoj državi činio je vladarski dvor, na kome su kao činovnici bili vladarevi savjetnici, koji se u tadašnjoj terminologiji nazivaju „prijateljima”. Oni su izvršavali zadatke koje im povjeri vladar, uglavnom diplomatskog karaktera, i sa najvišim vojnim starješinama činili su vrh državne vlasti. Kraljevska vlast direktno je kontrolisala i namjesnike oblasti ili gradova, kao i pripadnike višeg plemenskog starješinskog staleža, te pripadnike gradskog plemstva koji su bili dio gradske vlasti. Vladarska administracija je sa njima komunicirala pisanim aktima. Direktnu vlast kralj je imao i nad vojskom, koja je bila sastavljena od profesionalnih vojnika ili plemenskih četa. U ilirskoj državi uvedeno je i plaćanje poreza, što ukazuje na postojanje finansijskog sistema.

Od ilirskih vladara, a pominje ih se nekoliko, značajan je bio kralj Agron, sin kralja Pleurata, koji se sukobio sa Etolcima 231. godine p. n. e. Grčki historičar Polibije kaže da je Agron imao veće kopnene i pomorske snage od svih kraljeva koji su prije njega vladali Ilirima. Makedonski kralj je od njega tražio pomoć kada je namjeravao da suzbije napade Etolaca. Kralj Agron je zbog toga 231. godine p. n. e. krenuo u pohod na Etoliju, gdje je njegova vojska izvojevala veliku pobjedu. Proslavljajući pobjedu, razbolio se i umro, a vlast je preuzela njegova žena Teuta, i to kao namjesnica kraljevom sinu Pinesu. Ona je nastavila sa osvajačkim pohodima duž jadranske obale zauzevši Drač i pljačkajući epirske gradove. Osim toga što je poharala mnoge gradove, uspjela je da zauzme i Krf. Njeno ugrožavanje i pljačkanje grčkih oblasti, ali i odobravanje gusarenja koje je ugrožavalo pomorsku trgovinu duž grčke i ilirske obale, uticalo je na Grke da 229. godine p. n. e. zatraže pomoć od rimske države. Rimljani su poslali izaslanike, koji su od nje zatražili da prestane da ugrožava grčke oblasti i grčku trgovinu. Ona im je, kako piše Polibije, odgovorila da će se, što se njene države tiče, pobrinuti da Rimljane od Ilira ne zadesi nikakva nepravda, ali da, kada su u pitanju privatna lica (gusari), ilirski kraljevi „nema ju zakonsko pravo da ih ometaju u pljačkanju na moru”. Rimski izaslanik joj je na to uzvaratio da Rimljani imaju običaj da kažnjavaju privatna zlodjela i pomažu oštećenima, pa će ubrzo primorati i ilirsku državu da kralju omogući i takva prava.

Poslanika koji joj je uputio ove riječi, kraljica Teuta je odlučila da surovo kazni, pa su ga na povratku u Rim njeni ljudi ubili.

U Rimu je riješeno da se protiv kraljice Teute preduzme vojni pohod. Do pohoda je došlo 229. godine p. n. e. U napad na ilirsku državu krenulo je 200 brodova i oko 20.000 kopnenih trupa. Napadi su krenuli iz dva pravca: prema ostrvu Visu i granici na Neretvi, te prema oblastima između Drima i Epira. Rimska vojska uspijeva da zauzme dio ilirske države do Drima, pa ilirska kraljica od njih traži primirje (228. godine p. n. e.). Uslovi mira nijesu bili povoljni za nju. Ilirska država ostala je većeg dijela teritorije istočno od Drima, bez jadranske obale južno od Lješa, kao i bez Farosa (Hvar) i Isa (Vis) na srednjem Jadranu (F. Papazoglu: 1988). Ove oblasti rimska država je ustupila na upravu svojim saveznicima. Kraljica Teuta je morala pristati da Rimljanima plati ratnu odštetu i da isplaćuje danak, što je bio znak vazalnog odnosa prema rimskoj državi. Takođe, ona se obavezala da ilirski ratni brodovi neće ploviti južno od Lješa, kao i da više od dva trgovačka broda neće ploviti dalje od Lješa. Nakon prihvatanja sporazuma, kraljica Teuta se povukla u svoju novu prijestolnicu, utvrđeni Risan, a nedugo nakon poraza od Rimljana ona je umrla. Središte ilirske država sada je činila teritorija današnje Crne Gore.

Iako umnogome ograničena obavezama prema Rimu, ilirska država imala je unutrašnju samostalnost. Kraljevi koji su vladali nakon Teutine smrti raspolagali su velikim kopnenim i pomorskim vojnim snagama, kojima su povremeno pomagali Rimljanima u ratovanjima. Ipak, javljaju se pokušaji oslobađanja od vazalnog odnosa. Jedan takav pokušaj završio se potpunim gubitkom nezavisnosti u vrijeme kralja Gencija, koji se na čelu države nalazio prvih decenija II vijeka p. n. e. (oko 180. godine p. n. e.). Gencija, sin kralja Pleurata, uspio je da ojača ilirsku državnu organizaciju i suzbije unutrašnje pobune plemena, koja se nijesu mirila sa supermatijom Ardijejaca. Nakon što je uspostavio potpunu premoć u zemlji, odlučuje se na prekid s Rimom. Za takav naum dobro mu je došla ponuda makedonskog vladara, kralja Perseja, da zajednički istisnu rimski uticaj. Na pobunjene vladare, rimska država je poslala vojsku. U bici kod Skadra, koji je bio Gencijeva prijestolnica, Rimljani nanose poraz ilirskoj vojsci (169. godine p. n. e.). Nakon ovog poraza Rimljani su ukinuli ilirsku državu i od njene teritorije formirali tri administrativne oblasti. Upravo tada započinje rimska ekspanzija na Balkan, koja vrhunac dostiže nakon pobjede rimske države u Trećem punskom ratu (149–146) i pada Kartagine, te osvajanja Makedonije. Do 133. godine p. n. e. Rimljani će ovladati i cjelokupnom jadranskom obalom, Epirom i Tesalijom.

Od 168. godine p. n. e. Ilirska kraljevina ne postoji, ali tri oblasti koje su formirali Rimljani zadržavaju izvjestan stepen autonomije, pa i neka obilježja državnosti. Na čelu ovih oblasti bile su ilirske plemenske starješine, koje su se obavezale na priznavanje vrhovne vlasti Rima. Oni su imali obavezu i da plaćaju godišnji danak, kao i da spječavaju gusarenje na jadranskoj obali i omoguće sigurnost rimskoj trgovini. Za osiguranje rimske trgovine i sprječavanje gusarenja, novim vladarima ilirskih oblasti neophodna je bila vojna sila, pa oni zadržavaju one vojne efektivne kojima je raspolagala Ilirska kraljevina. Razumije se da su takođe zadržali i administrativni aparat koji je postojao u kraljevini, a sa njim i karakter vlasti i vladanja. Za jednog od upravitelja oblasti nastalih podjelom ilirske kraljevine, zna se da je čak koristio i kraljevsku titulu. Riječ je o kralju Balajosu, koji je čak u Risnu kovao i svoj novac.

Autonomni položaj tri oblasti koje su nastale podjelom ilirske kraljevine, nestao je tokom I vijeka, kada rimska država započinje suzbijanje ustaničkih pokreta i pobuna, među kojima su bile i pobune ilirskih plemena. Ilirska plemena učestvovala su u velikom Dalmatinsko-panonskom (Batonovom) ustanku (6–9. godina), nakon čijeg poraza Rimsko carstvo ukida sve povlastice plemenskih zajednica, pa time i one koje su uživala ilirska plemena, i koje su im omogućavale dio unutrašnje autonomije. Od tada na čitavom balkanskom prostoru, pa i na prostoru Crne Gore, nestaje ilirska plemenska organizacija, koja je predstavljala osnovu na kojoj je nastala moćna ilirska država. Na prostoru Crne Gore uspostavljena je rimska administrativna vlast i ova teritorija postaje dio Rimskog carstva.

Poslije uspostavljanja vrhovne rimske vlasti na prostoru nekadašnje Ilirske kraljevine formira se krajem I vijeka p. n. e. nova administrativna jedinica Ilirik, koja obuhvata i teritoriju današnje Crne Gore. Ilirik je obuhvatao prostor od Istre do sjeverne Makedonije, i gotovo od ušća Save u Dunav do Drača. Administrativno sjedište Ilirika bilo je u Saloni kod Splita. Već početkom I vijeka, ukida se Ilirik i za njegov zapadni dio, kome je pripadala i teritorija Crne Gore, formira se nova administrativna jedinica – provincija Dalmacija. Do formiranja Dalmacije došlo je najvjerojatnije posljednjih godina vladavine cara Avgusta (27. g. p. n. e. – 14. g. n. e.), iako se u literaturi navode različite tvrdnje. U jednom se radu navodi da je Dalmacija osnovana 27. godine, dok se u „Istoriji Crne Gore” (Titograd, 1967) kaže da se prvi zapovjednik provincije Dalmacije pominje 8. godine, a da je tri godine kasnije provincija Dalmacija dobila status carske provincije. To znači da je car za

ovu oblast imenovao upravitelja, pretora, koji je bio na čelu cjelokupne administrativne i vojne vlasti u provinciji. Pored administrativne i vojne vlasti, pretor je preko svojih pomoćnika kontrolisao još dvije važne oblasti provincijske uprave – finansije i privredni život.

Teritorija provincije Dalmacije obuhvatala je veliki prostor. Granica je na zapadu počinjala od Raše u Istri, zatim prema Čićariji, pa dalje prema gornjem toku Kupe, Zrinskoj gori, Manjači, Majeveci, Jadru, Suvoboru i Rudniku. Od Rudnika granica provincije je išla prema Ibru i Kopaoniku, a od Kopaonika prema Šar-planini. Od Šar-planine granična linija se spuštala prema Korabu, od Koraba prema Crnom Drimu, a zatim prema Medovskom zalivu.

Provincija Dalmacija podijeljena je na tri oblasne uprave ili tri konventa. Sjedište jednog bilo je u Skradinu, drugog u Solinu, a trećeg u Naroni, nedaleko od Metkovića. Oblast Crne Gore pripadala je Naronskom konventu. Naronski konvent je bio podijeljen na župe, a župe na dekurije. Župe su često obuhvatale ilirske plemenske oblasti ili su se čak i nazivale po njoj. Iz I vijeka imamo podatak da se župa nazivala po Dokleatima, što ukazuje da je rimska vlast uvažavala tradicionalne plemenske granice kao dobru osnovu za novu administrativnu podjelu, ali ne i da je zadržala funkcionisanje pređašnje plemenske autonomije. Rimska uprava je za provinciju Dalmaciju formirala i jednu vrstu skupštine lokalnih zajednica, tzv. savjete. U provinciji su bila dva savjeta, a činili su ga predstavnici župa. Savjet je imao korektivnu funkciju u sistemu vlasti, razmatrajući uglavnom primjedbe podanika i ocjenjujući njihovu osnovanost. Za vrijeme rimske vladavine, unutar župa na teritoriji Crne Gore, funkcionisali su gradovi različitog administrativnog statusa: kasteli, kao naselja domorodačkog stanovništva, opida ili kolonije koje su naselili rimski građani, i municipijumi kao naselja sa samoupravom.

Krajem III vijeka mijenja se administrativno uređenje Rimskog carstva, pa time i administrativne granice na prostoru današnje Crne Gore. Dotadašnja provincija Dalmacija podijeljena je na dvije provincije: Dalmaciju i Prevalis (Prevalitana). Do podjele je došlo 297. godine ili početkom IV vijeka (305–306). Najveći dio teritorije današnje Crne Gore našao se u provinciji Prevalis, izuzimajući Boku Kotorsku od Grblja do Orjena, oblasti zapadno od Nikšića i krajeve sa lijeve obale Pive. Ove oblasti pripadale su provinciji Dalmacija. Granica između Dalmacije i Prevalisa počinjala je od Budvanskog zaliva, zatim je nastavljala prema Lovćenu, od Lovćena prema Pustom liscu, zatim lijevom obalom Pive i Drine do utoke Rzava

u Drinu. Granica je dalje išla prema Ibru, od Ibra prema Korabu, a od Koraba ka Medovskom zalivu. Administrativno središte provincije Prevalis bilo je u Skadru, a na čelu provincijske administracije bio je upravitelj (prezes). U njegovoj nadležnosti nijesu bili vojni poslovi, već je na čelu vojne vlasti bio upravitelj sa titulom duks.

Kada 395. godine bude izvršena podjela Rimskog carstva na Istočno i Zapadno, provincija Prevalis pripašće Istočnom carstvu, kasnije Vizantijskom carstvu (Vizantiji), a Dalmacija Zapadnom. Granica između istočnog i zapadnog dijela Rimskog carstva počinjala je nedaleko od Budve, pa je između masiva Lovćena i Orjena nastavljala prema Somini, rijeci Pivi i dalje prema Drini. Početkom V vijeka, prostor današnje Crne Gore činio je dio Ilirske prefektore. Na čelu prefektura bili su prefekti, čija je vlast uveliko bila ograničena nadležnostima centralne uprave, sa carem Istočnog carstva na čelu. Centralna vlast u Konstatonopolju, prijestolnici ovog dijela imperije, kontrolisala je rad administracije u prefekturama, finansije, privredu i sudstvo.

Iako su samo formalno činili jednu imperiju, dva carstva su imala potpuno nezavisan administrativni i politički život. Ovo formalno zajedništvo prekinuće pad Zapadnog rimskog carstva (476), pa će Istočno carstvo ostati jedini nastavljач državnog prava i tradicije Rimskog carstva. Iako je pokazalo snagu u suprotstavljanju osvajačkim pohodima Huna i Germana, Istočno carstvo su posljednjih decenija V vijeka opterećivali brojni unutrašnji problemi: politički sukobi i pobune, vjerski konflikti oko monofizitizma, finansijski problemi, socijalni ustanci... Tek prvih decenija VI vijeka stanje u carstvu počinje da se popravlja. Smatrajući se nasljednikom Rimske imperije, pa time i prava na njegove nekadašnje teritorije, car Justinijan I (527–565) započinje sa osvajanjima na Balkanu, Apeninskom poluostrvu, Africi, Pirinejskom poluostrvu. Justinijanovi ratovi počće 533. godine i okončaće se dvadesetdvije godine kasnije. U ovim pohodima carstvo će osvojiti i Dalmaciju (535), tako da se čitav prostor današnje Crne Gore našao u sastavu Vizantije. Car Justinijan I je formirao prefekturu Ilirik, čija je granaica počinjala na jadranskoj obali, nedaleko od poluostrva Prevlaka, pa linijom Orjen, Somina, Volujak, tako da se teritorija današnje Crne Gore našla unutar ove administrativne oblasti.

Carstvo koje je vladalo prostorom današnje Crne Gore imalo je državno uređenje, čije će modifikacije zadugo predstavljati osnovu svih budućih država na Balkanu. Prema karakteru i organizaciji vlasti, Vizantija je apsolutna monarhija, sa carem koji se smatra Hristovim izabranikom. Car je božiji izabranik, vrhovni star-

ješina državne uprave, vrhovni zapovjednik vojske, vrhovni sudija i zakonodavac (G. Ostrogorski:1969). Još od VI vijeka vizantijski car je na reljefu predstavljen sa globusom sa krstom u jednoj ruci, a skiptarom u drugoj. Globus simbolizuje vizantijsku univerzalnost, a skiptar njegovu vladavinu nad svijetom. Upotrebom krsta želi se ukazati na dominaciju hrišćanske ideje (E. Arveler: 1988). Od dolaska na prijesto cara Lava I (457) u ceremonijalu krunisanja učestvovali su carigradski patrijarh, što će simbolički učiniti instituciju hrišćanske crkve jednim od stubova državne vlasti. Od vremena cara Iraklija (610–641) carstvo je po svom duhu sve manje rimsko, a sve više vizantijsko. Odbacuju se rimska terminologija i titulacija, koju zamjenjuje ona sa helenističkim korijenom. Car Iraklije je umjesto latinske titulacije počeo da se služi grčkom, pa je carska titula postala „vasilevs” (G. Ostrogorski: 1998). Uvodi se i pravilo da se prestolonasljednik kruniše još za vladareva života, te da dobija status suvladara.

Za vrijeme vladavine cara Iraklija uspostavlja se poseban oblik vizantijskog feudalnog uređenja, koji će pomoći trajanju i državnoj snazi carevine, ne manje nego njena vojna sila. Taj novi oblik unutrašnjeg uređenja bile su teme. Tema je vojno-administrativna oblast, koju čine posjedi vojnih obveznika (stratioti). Svim vojnim obveznicima koji pripadaju temi, država je davala zemljišni posjed, dovoljan za njihovu egzistenciju, kao i egzistenciju njihove porodice, a njihova obaveza bila je da budu vojnici kada to država zatraži. Stratiotsko imanje moglo je biti nasljedno, ako njegovu službu nasljeđuju njegovi potomci. U jednoj temi bilo je do 10.000 vojnih obveznika. Na čelu teme bio je strateg, koji je pored vojne, imao i civilnu vlast. Zahvaljujući tematskom uređenju, seljaci – vojnici nijesu bili zavisni od feudalca, pa čak ni od stratega, već od države, koja ih je učinila vlasnicima zemlje koju obrađuju. Od kraja VII vijeka teme se osnivaju i na Balkanu i taj proces je trajao do kraja VIII vijeka. U zavisnosti od geografskih okolnosti, u krajevima gdje nema dovoljno obradivog zemljišta za formiranje teme, uspostavljaju se na Balkanu seosko-vojničke jedinice nižeg ranga, poput klisura, arhontija, dukata..., koje su imale manji broj seljaka – vojnika.

Početakom VI vijeka, u vrijeme cara Justina I (518–527) na teritoriju Vizantije počinju da upadaju slovenska plemena, prelazeći sjevernu granicu carstva na Dunavu između Singidunuma i Viminacija, kao i granicu na Savi između Singidunuma i Sirmija. Sloveni su izvodili pljačkaške pohode kroz Ilirik i Trakiju, dolazeći jednom prilikom i blizu Carigrada. Na vizantijsku teritoriju upadali su takođe Huni

i Anti, tako da carskoj vojsci nije bilo lako da zaustavi ove varvarske pohode, tim prije što su politički i vjerski sukobi u vrijeme Justinovog prethodnika Anastasija I, učinili državu nesposobnom za veće vojne poduhvate. Pljačkaški upadi Slovena na teritoriju Vizantije nastavljeni su i u vrijeme cara Justinijana I (527–565). Budući da je Vizantija od 533. do 555. vodila osvajačke ratove, koji su okončani osvajanjem sjevernoafričke obale, Italije i dijela Španije, slovenske upade na njenu teritoriju ona najčešće nije uspijevala da suzbije. Oko 545. velika grupa Slovena je prešla Dunav, pljačkajući oblasti kroz koje je prolazila i tom prilikom zarobivši mnogo vizantijskih vojnika i podanika. Oko 548. slovenske čete su ponovo prešle Dunav i došle do Drača, počinivši strašna zlodjela nad ilirskim stanovništvom. Uspjeli su da osvoje i opljačkaju utvrđene gradove, a ilirska vojska, koja je imala oko 15.000 ljudi nije smjela da im se suprotstavi. Prema vizantijskim izvorima ubijali su cjelokupno odraslo ljudstvo. Navodi se i da su osvojili više od trideset utvrđenih gradova i zarobili na desetine hiljada ljudi. Nekoliko godina kasnije opet su opustošili Ilirik i kako se u jednom zapisu kaže, počinili neopisiva zla.

Vizantijski izvori uglavnom opisuju Slovene kao surove, hrabre i vješte ratnike, koje je gotovo nemoguće zaustaviti. Izuzetno su umješni u savladavanju vodenih prepreka, koje za njih ne predstavljaju veliki problem. Koriste se vojničkim lukavstvima, kamuflažom, a odlikuju se nevjerovatnom fizičkom izdržljivošću i otpornošću na najlošije klimatske uslove. U napadu su nemilosrdni i uporni, a prema zarobljenicima primjenjuju najstrašnije načine ubijanja. Kao surova vojnička skupina oni zato, kako kaže jedan vizantijski hroničar, provaljuju na „rimsku zemlju” uvijek kada to požele.

U vizantijskim izvorima se navodi da Sloveni žive u plemenskim zajednicama, koje imaju svoje starješine. Starješine ponekad i ubijaju i umjesto njih biraju druge. Na čelu plemena ili plemenskog saveza nalazi se knez ili župan, iako hroničari kažu da Sloveni žive u demokratiji i da njima ne vlada jedan čovjek. Plemena imaju zajednički zbor na kome donose sve bitne odluke. Izvor s kraja VI vijeka svjedoči da su Sloveni imali i narodnosnu svijest. Tri Slovena koje su vizantijski vojnici zarobili, izjavili su da su po narodnosti Sloveni. Što se vjerovanja tiče, poštuju više bogova, ali vjeruju da je jedan od bogova gospodar svijeta, i to gospodar munje.

Slovenska plemena već početkom VII vijeka trajno naseljavaju vizantijsku teritoriju na Balkanu, jer vizantijska vojska tokom gotovo jednog vijeka, koliko traju njihovi upadi, nije uspjela da ih porazi i suzbije. Prodirući preko Save i Dunava, oni

su zaposijedali prostor južno i jugoistočno od ovih rijeka, da bi početkom druge decenije VII vijeka (611–614) došli i na jadransku obalu, pa tako i na prostor današnje Crne Gore. Već sredinom VII vijeka oni su imali velike i organizovane kolonije na balkanskom prostoru. Kako navodi historičar V. Ćorović: „U početku Sloveni idu da pljačkaju, a kasnije, kada je posle čestih pljačkanja plijena ostajalo sve manje, oni se počinju zadovoljavati time da prosto otimaju i zauzimaju tuđa napuštena polja i njive i da, umjesto pokretnih, uzimaju nepokretna imanja” (V. Ćorović: 1993). Trajnom slovenskom naseljavanju Balkana, isto kao i njihovom uspješnom prodiranju na vizantijsku teritoriju, doprinijele su i okolnosti u kojima se carstvo nalazilo prvih decenija VII vijeka. Od 614. godine Vizantija započinje višegodišnji rat sa Persijom, koja ugrožava vizantijske oblasti od Jerusalima do Egipta. Persijancima se pridružuju i Obri, koji su povremeno ugrožavali i predgrađa Carigrada. Sukobe i probleme sa Persijom car Iraklije I će uspjeti da okonča tek 628. godine. U takvim okolnostima, kada moćna carevina poput Persije ugrožava opstanak Vizantije, slovensko naseljavanje Balkana spada u red manje važnih pitanja. Čak je moglo izgledati i kao dobra prilika za popunjavanje prorijeđene balkanske populacije nakon slovenskih i avarskih pustošenja. Nije nevažan bio ni vojni potencijal koji Sloveni donose Vizantiji i koji se mudrom politikom mogao iskoristiti. U svjedočenju s kraja IX vijeka navodi se da su slovenska plemena u trenutku dolaska imala svoju organizaciju, unutrašnju slobodu i svoje starješine, koje su jedino slušali. Sa očuvanom unutrašnjom organizacijom oni postaju vizantijski podanici, a zatim i vojnici, pa se u jednom izvoru navodi da je car Justinijan II (685–695) regrutovao 30.000 Slovena i od njih napravio „prekobrojnu vojsku”, koju je upotrijebio u ratu protiv Arabljana.

Sloveni su se na Balkanu podijelili u više oblasti, koje su odgovarale njihovoj pređašnjoj strukturi i plemenskoj povezanosti. Teritorijalizovane slovenske zajednice vizantijska administracija je nazvila „sklavinijama” (slavonijama, slovenijama). Sklavinije su tokom druge polovine VII vijeka pokazivale nepokornost carstvu, zbog čega je ono preduzimalo pohode protiv njih. Nakon njihovog pokoravanja, carstvo je sklavinijama nametalo obavezu plaćanja danka, ali u njima nije uspostavljalo sopstvenu administrativnu vlast. Umjesto državne, u njima je i dalje funkcionisala plemenska vlast, koja je imala određene obaveze prema Vizantiji, vojničke ili poreske. U sklavinijama nije nametano tematsko uređenje, jer bi time njihov dotadašnji plemenski karakter bio uveliko poništen. Vizantiji su odgovarala razdvojena slovenska plemena koja može da kontroliše i koristi, a ne njihovo prinudno uključivanje

u teme za čiju organizaciju na ovom dijelu Balkana tada nije imala dovoljno snage, a ni uvjerenja da bi takve teme funkcionisale onako kako bi trebalo. Treba znati da sredinom VII vijeka carstvo ne funkcionise sasvim kao jedinstvena cjelina i njegova snaga nije ista na Balkanu i u Maloj Aziji. Kada je riječ o Balkanu, Vizantiji je najvažnije da održava svoju vlast u primorskim gradovima, što ona i uspijeva, dok joj je kada su u pitanju sklavinije koje ove gradove okružuju, važno da sa njima održava odnose koji će omogućiti da njeni gradovi budu sigurni od ugrožavanja. Garantovanje samostalnosti sklavinijama ili kneževinama (arhontijama) Srba, Hrvata, Dukljana i ostalih, i održavanje njihove podijeljenosti, za Vizantiju je postalo još važnije poslije 680. godine i stvaranja nezavisne bugarske države.

Kada su se slovenska plemena početkom VII vijeka naselila na prostor današnje Crne Gore, ona su zatekla malobrojno ilirsko stanovništvo, koje je tradicionalno imalo elemente plemenske organizacije. Plemensko zajedništvo uglavnom se iskazivalo u privređivanju, budući da su prirodne okolnosti i dominantan oblik ekonomskog života (stočarstvo) zahtijevali takav oblik porodičnih i rodovskih veza. Naravno da su zadržali i glavarsku strukturu, čije se upravljanje takođe dominantno ticalo organizacije ekonomskog života. Pored ilirskog stanovništva, slovenska plemena su na prostoru današnje Crne Gore zatekla i manje naseobine romanskog stanovništva, i to uglavnom u primorju i gradskim naseljima. Nakon doseljavanja slovenskih plemena na prostor današnje Crne Gore započinje proces njihovog miješanja sa zatečenim stanovništvom, ali i uključivanja u vizantijski administrativni sistem.

Slovenska plemena koja su naselila prostor današnje Crne Gore, zaposjela su oblasti na kojima je živjelo nekoliko ilirskih plemena. Oblast Boke Kotorske naseljavali su Ardijeji, a primorski dio od Boke do Bojane Enhelejci. Oko Skadarskog jezera, do Podgorice i Meduna živjeli su Labeati, a prostor od Podgorice do Nikšića naseljavali su Dokleati. Na prostoru današnje sjeverozapadne Crne Gore živjeli su Pirusti, a oko Lima i Tare Autarijati. U vrijeme kada Sloveni naseljavaju, ovaj prostor je, prema tvrdnji cara Konstantina Porfirogenita, bio pust, jer su avarski napadi učinili da se stanovništvo prorijedi ili da se sasvim iseli. Tek u vrijeme cara Iraklija, prostor današnje Crne Gore je ponovo naseljen, i to slovenskim plemenima. Za oblast njihovog naseljavanja vizantijska administracija je koristila naziv „Duklja” (Dioklija). Prema jednom izvoru, naziv „Duklja” za ovu oblast izveden je na osnovu imena rimskog grada, nedaleko od Podgorice, a prema drugom,

na osnovu naziva ilirskog plemena Dokleata. Na osnovu lingvističkih istraživanja, smatra se da je naziv „Duklja” izveden od indoevropske riječi „dhoukl”, što znači – taman, skrovit, crn (D. Dragojlović: 1970).

Oblast koju je vizantijska administracija nazivala Dukljom, obuhvatala je mnogo širi prostor, nego što je bila oblast naseljavanja Dokleata. Na osnovu podataka cara Konstantina Porfirogenita, historičar K. Jireček navodi da je sjeverna granica Duklje između izvora Zete i Pive, istočna granica u području oko Lima i visokih planina oko Skadarskog jezera (K. Jireček: 1988). Dakle, oblast Duklje u kontinentalnom dijelu obuhvata prostor između rijeke Pive i Prokletija, dok sjeverna granica doseže do izvorišta Lima. U sastavu Duklje je primorje od Boke Kotorske do medovskog zaliva. Sjeverna granica Duklje, koja počinje oko Pive i pruža se do Lima i Prokletija, razdvaja ovu oblast od Srbije, a zapadna granica, koja ide od Bokokotorskog zaliva lučnom linijom prema planini Njegoš, razdvaja je od Travunije. Na istočnoj strani, od Medovskog zaliva prema Prokletijama, pruža se granična linija koja Duklju razdvaja od Vizantijskog carstva.

Slovenska plemena koja su živjela na prostoru današnje Crne Gore, odnosno Duklje, car Konstantin Porfirogenit naziva „Dukljanima”, prema imenu oblasti koju su naselili. Pored Dukljana, on još pominje i plemena i narode koji ih okružuju: Hrvate, Srbe, Zahumljane, Travunjane, Konavljane i Neretljane. Za Hrvate kaže da vode porijeklo od Bijelih (nekrštenih) Hrvata, Srbi od Bijelih (nekrštenih) Srba, a Zahumljani, Travunjani, Konavljani i Neretljani vode porijeklo od Srba. Za Dukljane ne kaže od koga potiču, što upućuje na zaključak da ih ne smatra ni Srbima ni Hrvatima.

Dukljani su se nakon naseljavanja Duklje, odnosno prostora današnje Crne Gore, nesumnjivo srodili sa ostacima ilirsko-rimskog stanovištva, i kao brojnija populacija, svima njima nametnuli svoja narodnosna obilježja. Na novom prostoru naseljenja nastavili su da žive u plemenskim zajednicama, što je vizantijska vlast prihvatila. Njihove plemenske starješine uglavnom su dobile glavarske funkcije. Vizantiji je najvažnije bilo da Slovene drži razdvojene i da spriječi mogućnost da oni prema njoj nastupaju kao homogena vojno-politička cjelina, a to je upravo postizala podjelom slovenskih plemena na arhontije (kneževine) i priznavanjem vladarske titule njihovom prvom starješini. Zahvaljujući tome, i slovenska plemena na prostoru Crne Gore imala su mogućnost da očuvaju tradicionalnu organizaciju sa starješinskim slojem, održe socijalnu kompaktnost, ali i da dobiju teritoriju sa

jasnim granicama, koju počinju smatrati svojom. Privilegije koje im je dala vizantijska vlast, omogućili su im i da njihovi plemenski savezi sa knezom na čelu imaju neke elemente državnosti. Car Vasilije I (867–886) je čak potvrđivao vlast slovenskih kneževa i priznavao im nasljednost ovog dostojanstva u njihovoj porodici. U odnosu prema vizantijskoj vlasti oni zato nastupaju kao samostalna cjelina koja ima svoje zahtjeve, ali koja, nekad sasvim simbolično, priznaje njenu vrhovnu vlast. Vizantijsko carstvo, dakle, ne samo da nije slamalo njihovu tradicionalnu socijalnu (plemensku) organizaciju nego nije nastupalo ni sa namjerom da ih asimilizuje. Politika carstva bila je da pronade model uključivanja i funkcionisanja novih socijalnih i etničkih skupina u državni organizam, pa tako i slovenskih plemena, a ne da ih identitetski preobrati ili izvrši njihovo razbijanje. Jedino identitetsko obilježje koje su pod uticajem Vizantije prihvatili kao svoje, bilo je hrišćanstvo, i to u vrijeme cara Vasilija I.

Slovenska plemena na prostoru Crne Gore, koja su imala svog arhonta (kneza) ili vladara (u izvornom značenju na grčkom jeziku), priznavala su vrhovnu vlast Vizantije sve do prvih decenija IX vijeka. Tada se ona, usljed unutrašnje krize i trogodišnjeg građanskog rata koji je zahvatio carstvo, odriču vizantijske vrhovne vlasti i nastavljaju da žive kao nezavisni plemenski savez, odnosno kao nezavisna državna organizacije. Do formiranja nezavisne države dukljanskih Slovena dolazi, prema tvrdnji vizantijskog cara Konstantina Porfirogenita, između 820. i 829. godine, u vrijeme cara Mihaila II. U svom djelu „De administrando imperio” on kaže da su Dukljani, kao i ostala slovenska plemena (Srbi, Hrvati, Zahumljani, Travunjani...) u vrijeme cara Mihaila zbacili romejsku vlast i postali samostalni, pokoravajući se isključivo svojim arhontima. Ovu vojničku, a zatim vladarsku titulu – arhont, oni su ubrzo zamijenili svojom tradicionalnom starješinskom titulom – župan, iako vizantijski carevi, kada se obraćaju županima ovih plemena (Srba, Hrvata, Dukljana...) koriste titulaciju „arhont” (knez). Kako objašnjava J. Ferluga, u vizantijskoj administraciji postojalo je nekoliko stepena ove titule. Arhonti su bili domaći i strani magnati, visoki državni činovnici, viši oficiri, strateg teme, upravitelj provincije (J. Ferluga: 1957).

Ima osnova za pretpostavku da je titula arhonta, odnosno kneza ili župana bila nasljedna u Duklji. U pismu koje je nastalo između 945. i 959. car i njegov sin, kao suvladar, obraćaju se „stranim vladarima”: arhontu Hrvatske, arhontu Srba, arhontima Zahumljana i Travunjana, arhontu Konavljana i arhontu Duklje. Arhon-

ti su imali slobodu unutrašnje organizacije vlasti, ali zasigurno i izvjesne obaveze prema Vizantiji, makar simboličke. O postojanju samostalne arhontije Duklje u IX vijeku svjedoči olovni pečat na kome je grčkim jezikom napisano: „Petar arhont Dioklije”. Arhont Petar je zasigurno vladao u drugoj polovini IX vijeka. Kako navodi S. Ćirković, jedan od najboljih poznavalaca srednjovjekovne balkanske istorije, kneževina Duklja koja je formirana u IX vijeku, prostirala se u ravninama oko Skadarskog jezera, dolini Zete i u zaleđu morske obale od Boke Kotorske do Bojane. U susjedstvu Duklje, prema sjeveru, bila je srpska kneževina, od koje su je razdvajali planinski masivi u unutrašnjosti današnje Crne Gore. Od Boke Kotorske prostirala se Travunija, a od Bojane prema Drimu, te u primorskim gradovima od Ulcinja do Kotora, bila je vizantijska vlast (S. Ćirković: 1976).

O najranijem državnom životu dukljanskih Slovena postoje podaci i u „Ljepotisu popa Dukljanina”, književno-istoriografskom djelu s kraja XII vijeka. Istorijski pregled koji daje Pop Dukljanin u mnogo čemu je nedokaziv i nepouzdan, bez obzira na to što u njemu ima podataka koji ukazuju na obilježja najranije slovenske državne organizacije, pa u tom kontekstu i o obilježjima dukljanske države. Hronološki raspon Dukljaninovog pregleda najranije slovenske državne povijesti na Balkanu je neodrživ, a njegov narativ o nastanku i sudbini slovenske države na Balkanu je sasvim proizvoljan, ali ipak, pojedine pojave u državnom životu i državnoj tradiciji balkanskih Slovena ovdje su prikazane sasvim istinito.

Na početku djela, u obraćanju čitaocima, autor kaže da je samo zapisao kazivanja crkvenih velikodostojnika i patricija, koja su „istinitim pripovijedanjem” došla do njega. Priča Popa Dukljanina počinje događajima koji se odnose za seobu Slovena, koje naziva Gotima. On kaže da je u vrijeme cara Anastasija, koji je vladao od 491. do 518. godine, došlo do upada „divljeg naroda” na sjeverne granice Vizantije. Ovim narodom su vladala tri brata: Brus, Totila i Ostroilo, sinovi kralja Senubalda. Brus, najstariji od braće, naslijedio je očev prijesto, a dvojica mlađe braće su, „da bi svoje ime napravili slavnijim”, po savjetu najstarijeg brata sakupili veliku vojsku i krenuli u napad na susjednu vizantijsku provinciju Panoniju. Ovaj podatak znači da su prešli sjevernu vizantijsku granicu na Savi i Dunavu. Pop Dukljanin dalje kaže da su uspjeli da je osvoje i da su nastavili osvajački pohod. Njihovom napredovanju suprotstavio se „dalmatinski kralj”, čije je sjedište bilo u Solinu. Njegovu vojsku su uspjeli da poraze, a dalmatinski kralj se s malim brojem vitezova uspio spasiti bjekstvom. Nakon pobjede, mnogobrojna slovenska vojska se razdvojila na

dvije strane: jedan dio se sa Totilom uputio ka Istri i Italiji, a Ostroilo je krenuo prema Iliriji. U pohodu kroz Iliriju Ostroilo je osvoji čitavu Dalmaciju i Prevalitanu. U Prevalitaniji se stacionirao sa vojskom, a zatim je sina Senulata poslao da zauzme susjedne brdske oblasti. Dok je njegov sin ratovao, na Ostroila je napala vizantijska vojska, koja je uspjela da potuče njegovu vojsku, a Ostroilo je poginuo. Vizantijska vojska se nakon pobjede povukla, a Ostroilov sin Senulat se vratio u Prevalitanu, preuzeo vlast i proglasio se za kralja, što je titula koju je imao i njegov otac. On je bio na čelu države koja se prostirala od Vinodola do Valone. Tokom dvanaestogodišnje vladavine napadao je na primorske gradove, uspjevši da ih primora da mu plaćaju dank. Nakon smrti kralja Senulata na prijesto je došao njegov sin Silimir. On je vladao dvadesetjednu godinu, a poslije njega vladao je njegov sin Vladin. Za vladavine kralja Vladina došlo je do formiranja bugarske države, pa je vizantijski car sa njim i bugarskim vladarem sklopio mir. Tim je car priznao postojanje ove dvije države. Poslije kralja Vladina zemljom je upravljao njegov sin Ratomir, koji se pokazao kao neprijatelj hrišćana, a nakon njega su bila još četiri kralja. Svi su bili progonitelji hrišćana. Kada je nakon četiri kralja nepoznatog imena stupio na vladu Zvonimir, progoni hrišćana su prestali, a zemlja je za vrijeme vladavine njegovog sina, kralja Svetopeleka, hristijanizovana.

Prihvativši hrišćanstvo kralj Svetopelek je naredio da se hrišćani romanskog porijekla, koji su govorili latinskim jezikom, vrate u gradove iz kojih su protjerani. Zatim je kralj poželio da se na osnovu sjećanja utvrde međe i granice „svih pokrajina i oblasti njegovog kraljevstva, kako bi svako pleme znalo i poznavalo svoje pokrajinske i oblasne granice i međaše”. Da bi se ova administrativna podjela napravila, kralje je uputio izaslanike papi i vizantijskom caru Mihailu, tražeći da mu pomognu da utvrdi stare granice na osnovu dokumenta (povelja) koje posjeduju. I papa i car poslali su svoje izaslanike, koji su se sastali sa kraljem Svetopelekom na Duvanjskom polju. Na Duvanjsko polje tada je došlo i mnogo naroda, pa se susret kralja i inostranih izaslanika pretvorio u sabor koji je trajao dvanaest dana. Razgovaralo se o uređenju hrišćanske crkve, opsegu kraljeve vlasti, statusu najviših državnih činovnika (vojvoda, knezova, satnika) i administrativnoj podjeli države, a dvanaestog dana kralj je okrunjen od rimskog pape, što je značilo i međunarodno priznanje njegove titule. Zatim je kralj naredio da se posvete dva arhiepiskopa – jedan sa sjedištem u Solinu, a drugi u Duklji. Rukopoložen je i veliki broj episkopa, a država je preuzela obavezu zaštite hrišćanske crkve. Svako ometanje crkve u njenom djelovanju, smatraće se povredom kraljevskog dostojanstva. Zatim je kralj Svetopelek

izdao povelje kojima se utvrđuju granice pokrajina i oblasti njegove kraljevine. Oblasti države koje pripadaju tokovima rijeka koje sa planina teku ka moru, nazvao je Primorjem, a teritorije koje pripadaju tokovima rijeka koje utiču u Dunav, nazvao je Srbijom. Nakon toga je Primorje podijelio na dvije pokrajine: jednu od Duvna do Vinodola, koju nazva Bijela Hrvatska, i drugu od Duvna do Drača, koju je nazvao Crvena Hrvatska. Srbiju ili Zagorje je podijelio dvije pokrajine: Bosnu i Rašku. U svakoj pokrajini imenovao je bana, odnosno, vojvodu, župane ili knezove i satnike ili centurione. Svi upravitelji pokrajina poticali su iz „redova plemenitijih ljudi” iz ovih oblasti. Banove ili vojvode je ovlastio da imenuju po sedam centuriona, koji će narodu suditi i prikupljati porez. Od prikupljenog poreza polovinu će zadržavati banovi, a polovinu predavati kralju. Na čelu oblasti ili županija u okviru banovine imenovao je knezove ili župane, koji će imati po jednog satnika, čije je zaduženje da sa knezom ili županom sudi i prikupljaju porez. Knezovi ili župani treba da kralju predaju dvije trećine danka, a jednu trećinu da zadrže za svoje potrebe. Oni banovima ili vojvodama ne polažu račune, već su odgovorni samo kralju i samostalno upravljaju svojim oblastima ili županijama. Kralj je, pored uređenja administrativne vlasti, donio i mnoge zakone.

Kralj Svetopelek je, prema Dukljaninovoj hronici, vladao četrdeset godina. Sahranjen je u Crkvi Sv. Marije u Duklji, a istog dana narod je uzdigao njegovog sina Svetolika za kralja. Arhiepiskop i episkopi, koji su prisustvovali sahrani njegovog oca, posvetiše i okruniše Svetolika. Od tada je, kaže Pop Dukljanin, nastao običaj da se u toj crkvi u Duklji, biraju i ustoličuju svi kraljevi.

Kralj Svetolik je vladao dvanaest godina, a naslijedio ga je sin Vladislav, a Vladislava njegov brat Tomislav. Prema podacima koje navodi Pop Dukljanin, može se zaključiti da je kralj Tomislav vladao krajem IX i početkom X vijeka. Kralja Tomislava naslijedio je sin Sebeslav, koji je vladao dvadesetčetiri godine. Kralja Sebeslava naslijedili su sinovi Razbivoj i Vladimir. Oni su podijelili zemlju: Razbivoj je vladao Primorjem, a Vladimir Srbijom. Poslije smrti Razbivoja, kralj Vladimir je zavladao i njegovim dijelom. Kraljevaio je dvadeset godina, a naslijedio ga je sin Hranimir. Poslije Hranimira vladali su njegovi nasljednici: Tvrdoslav, Ostrivoj, Tomimir, Pridislav, Krepimir, Svetozar, Radoslav, Časlav. Časlav je došao na vlast tako što je nasilno svrgnuo sa prijestola svog oca, kralja Radoslava. Svrgnuti kralj se sklonio u Rim.

Zbog grijeha koji je počinio prema ocu, kralj Časlav je poginuo sa čitavom

svojom porodicom, pa su državom zavladaali banovi. Za vrijeme vladavine banova, svgnuti kralj Radoslav se oženio i dobio sina Petrislava, a Petrislav sina Predimira, koga su, zbog toga što je uživao u ratovanju, prozvali „Belo”. On se uspio vratiti u zemlju svoga djeda, a banovi su ga ustoličili za kralja. Kralj Belo je naprasno umro, a njegovog maloljetnog nasljednika Tješimira banovi nijesu htjeli priznati za kralja, već je on vladao samo Travunijom. Ali Tješimir je započeo borbu za obnovu državne cjelovitosti, a nastavio je njegov sin Prelimir, koji je zauzeo čitavu Crvenu Hrvatsku i proglasio se za kralja. Brat kralja Prelimira, Krešimir, uspio je da vrati pod državno okrilje Bosnu i Bijelu Hrvatsku. Zatim je kralj Prelimir, koji je imao četiri sina: Hvalimira, Boleslava, Dragislava i Prevlada, podijelio državu na četiri oblasti, koje je dao sinovima na upravu. Hvalimir je dobio Zetu sa gradovima i županijama: Luska, Polužje, Gorska, Kupelnik, Oblik, Prapratna, Crmnica, Budva sa Paštrovićima (Kučevo) i Grbalj. Župa Luška obuhvatala je današnji prostor od Lješkopolja do Garča, a župa Podlužje od Lješkopolja do Skadarskog jezera. Gorska župa je obuhvatala prostor Kuča, župa Kupelnik uglavnom prostor današnje Zete, dok su župi Oblik pripadali krajevi između Skadarskog jezera, Svača i Bojane, a između Skadarskog jezera i Rumije nalazila se župa Prapratna. Između zapadne obale Skadarskog jezera, Vrsute i Paštrovačke gore je župa Crmnica, dok se u primorju, između Bokokotorskog zaliva i Spiča, nalazi župa Kučevo, koju čini Budva sa Paštrovićima. Sa župom Kučevo graniči se župa Grbalj, koja obuhvatala prostor između Budve i Tivta. Drugi sin kralja Prelimira, Boleslav, dobio je Travuniju, Dragoslav Humsku oblast, a Prevlad Podgorje, koje čine župe: Onogošt, Morača, Komarnica, Piva, Gacko, Nevesinje, Guisemo, Kom, Debreca, Neretva i Rama.

Vladavina sinova kralja Prelimira nije bila stabilna, pa je narod nakon njihove smrti za kralja izabrao Silvestera, potomka „slavnog kralja” Prelimira. On je mirno vladao sa sve četiri oblasti države (tetrahijom). Naslijedio ga je sin Tuđemir, a njega sin Hvalimir. Kralj Hvalimir je imao tri sina: Petrislava, koji je upravljao zetskom oblašću; Dragimira, koji je upravljao Travunijom i Zahumljem; i Miroslava, koji je upravljao Podgorjem. Oni su svojim oblastima vladali kao kraljevi. Poslije iznenadne smrti kralja Miroslava, njegovu oblast prisvojio je zetski kralj Petrislav. Kralj Petrislav imao je sina Vladimira, koji je uspostavio vladajuću dinastiju, koja će se po njegovom nasljedniku, knezu Vojislavu, nazvati Vojislavljevićima.

„Ljetopis popa Dukljanina” nesumnjivo donosi jednu koncepciju o razvoju državnog života Slovena nakon njihovog dolaska na Balkan, tačnije njihovog držav-

nog života na prostoru između Save, Dunava i Jadrana. Sloveni su, prema „Ljetopisu” najprije stvorili veliku zajedničku državu na prostoru Dalmacije i Prevalitane, koja je odmah postala kraljevinom. Naslućuje se da su uspostavljanjem kraljevine obnovili poredak vlasti koji su imali u postojbini, a ne da su kralja izabrali po uzoru susjednih naroda. Velika slovenska država je zatim podijeljena na oblasti, koje su određivane na osnovu granica plemena, tako da je svako pleme dobilo svoju oblast. I određivanje granica državnih oblasti na osnovu plemenske strukture ukazuje na obnavljanje unutrašnjeg poretka prije doseljavanja, pa i da je slovenska država bila ustrojena kao savez plemena koji priznaje vrhovnog vladara (kralja). Hronološki se, prema podacima koje daje Pop Dukljanin, uvođenje ovakvog administrativnog ustrojstva može locirati u drugu polovinu IX vijeka, što je sasvim bez osnova.

Prema autoru „Ljetopisa” slovenska država slijedila je i tradiciju narodnih sabora, na kojima narod, u dogovoru sa vladarom, odlučuje o najvažnijim državnim pitanjima. Učešće naroda ili njegovih predstavnika u donošenju oduka od opšteg značaja takođe je dio plemenske tradicije, koja počiva na ulozi plemenskog zбора. Tako je plemenska organizacija i njen način funkcionisanja preuzet kao model organizacije i funkcionisanja države. Država se tako javlja kao predimenzionirano pleme sa političkom ulogom. Shodno takvom modelu, na Duvanjskom polju je održan sabor „čitavog naroda” i vladara, na kome je demokratski utvrđen djelokrug kraljeve vlasti i administrativni poredak. Zemaljsko uređenje je, kako se kaže, izvedeno na osnovu starih povelja Pape i vizantijskog cara, čiji su predstavnici prisustvovali saboru. Prisustvo njihovih izaslanika ukazuje na priznavanje subjektiviteta slovenske države od strane Pape i vizantijskog cara. U njihovom prisustvu, kralj je na saboru i okrunjen, kako se kaže, „na način rimskih careva”. Najvažnije obilježje tog obreda, koje ukazuje na sličnost sa krunisanjem vizantijskog cara, jeste učešće crkvenih velikodostojnika i okrunjivanja kralja od strane episkopa. Kraljevska vlast je, naravno, bila nasljedna, što ukazuje i na dinastičku tradiciju najranije slovenske države. U „Ljetopisu” se pominje izbor novog kralja odmah nakon sahrane njegovog prethodnika, takođe uz učešće arhiepiskopa i episkopa u krunisanju.

Podjela velike slovenske države na oblasti prema granicama plemena ukazuje na postojanost plemenskih identiteta, čija se posebnost priznaje i utvrđuje administrativnim granicama. Zasiurno takva podjela nije samo uvažavanje tradicije, već i zahtjev koji nameće potreba da se održi funkcionalnost i sklad države koja je od plemena sastavljena. Pregled političkih dešavanja kod Popa Dukljanina svjedoči

da su ovi identiteti postali jači od zajedničke države i da su počeli da je doživljavaju kao okvir koji im je neprirodan i suvišan. Zbog toga, nakon više od jednog vijeka zajedništva, dolazi do unutrašnjih sukoba, nepriznavanja kralja, preuzimanja oblasti drugih plemena... Jedini izlaz bio je da se država podijeli na četiri oblasti. Jedna od ove četiri oblasti bila je Duklja, sa jednim od kraljevih sinova na čelu. Kraljevi potomci bili su, prema Popu Dukljaninu, knez Vladimir i vladari dinastije Vojislavljević. Tako je, kaže on, nastala prva nezavisna država Slovena u Duklji, odnosno dukljanska država.

REFERENCES:

- E. Arveler, *Politička ideologija Vizantijskog carstva*, Beograd, 1988;
- A. Benac, *O identifikaciji ilirskog etnosa*, Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja, XI, 1973;
- S. Ćirković, *Crna Gora od doseljavanja Slovena do pada pod Turke*, u: Crna Gora, Beograd, 1976;
- Istorija Crne Gore*, knj. 1, Titograd, 1967;
- V. Ćorović, *Istorija Srba*, Beograd, 1993;
- D. Dragojlović, *Ime Zeta-Zenta u svetlosti balkanskih jezičkih relikata*, Istorijski zapisi, 3–4, 1970.
- M. Garašanin, *Istorijaska i arheološka razmišljanja o ilirskoj državi*, Glas SANU, I, 1974;
- J. Ferluga, *Vizantijska uprava u Dalmaciji*, Beograd, 1957;
- J. Ferluga, *Vizantija i postanak najranijih južnoslovenskih država*, ZRVI, 11, 1968;
- K. Jireček, *Istorija Srba*, Beograd, 1988;
- G. Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, Beograd, 1969;
- G. Ostrogorski, *Država i društvo ranovizantijskog doba*, u: Privreda i društvo u Vizantijskom carstvu, Beograd, 1969;
- G. Ostrogorski, *Vizantijsko carstvo i okolni svet u VII veku*, u: Iz vizantijske istorije, historiografije i prosopografije, Beograd, 1969;
- F. Papazoglu, *Ilirska i Dardanska kraljevina (Poreklo i razvoj, struktura, helenizacija i romanizacija), Iliri i Albanci*, Zbornik radova, Beograd, 1988;